

wotne zamierzenie autora, które wyraził we wstępie do recenzowanej pozycji. Reasumując należy stwierdzić, że opracowanie A. Rogalskiego stanowi cenną pozycję w polskim piśmiennictwie, użyteczną dla wszystkich interesujących się problematyką RFN.

Stanisław Lisiecki

„Biuletyn” Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce tom XXVI. Warszawa 1975, 264 ss.

Tom otwiera sprawozdanie dyrektora Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, prof. dra Czesława Pilichowskiego, pt. *Badanie i ściganie zbrodni hitlerowskich w latach 1945-1975*, publikowane z okazji 30-lecia działalności Głównej Komisji. Autor sprawozdania wskazuje na trudności w kwalifikacji prawnej zbrodni hitlerowskich wynikłe z niewystarczających norm prawa międzynarodowego, zawartych w postanowieniach IV konwencji haskiej z 1907 r. „Apokaliptycznym ogromem” zbrodni usprawiedliwia fakt, iż nie ukończono dotąd gromadzenia dokumentów dowodowych. W trzydziestoletniej pracy Głównej Komisji wymienia cztery okresy: od sierpnia 1944 r. do marca 1945 r., od marca 1945 r. do grudnia 1945 r., od r. 1950 do końca r. 1964 i od r. 1965 do r. 1975. Wyszczególnia też instytucje krajowe i zagraniczne współpracujące z Główną Komisją, charakteryzuje zasady jej dotychczasowego postępowania wylicza konferencje krajowe i międzynarodowe, które organizowała lub w których uczestniczyła. Wynikiem działalności Głównej Komisji było m. in. uchwalenie przez ONZ w 1968 r. konwencji o nieprzedawnieniu zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, choć, niestety, w RFN konwencji tej (podobnie zresztą, jak norm prawa norymberskiego) nie uznano, a liczne dowody zbrodni dostarczone władzom sądowym RFN nie doprowadziły z tego powodu do ukarania wielu zidentyfikowanych przestępców hitlerowskich. Główna Komisja, dzięki swej działalności prawnej i archiwalnej, stała się głównym ośrodkiem badań w dziedzinie zbrodni hitlerowskich nie tylko w kraju, ale i na płaszczyźnie międzynarodowej. W planach działalności na lata przyszłe przewiduje dalsze prowadzenie śledztw, uzupełnianie dokumentacji, opracowanie kalendarza zbrodni oraz rejestru obozów hitlerowskich w Polsce, współdziałał w staraniach o odszkodowania wojenne i normalizację współpracy Polski z RFN w ściganiu przestępców hitlerowskich.

Zasadniczą część „Biuletynu” wypełniają trzy artykuły. Pierwszy, najobszerniejszy (ss. 7-116) Kazimierza Radziwończyka nosi tytuł *Wehrmacht na obszarze Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942-1945*. Autor charakteryzuje na wstępie zbrodniczą działalność *Wehrmachtu* w okresie zarządu wojskowego i jej nasilenie, równoległe z zaostreniem się polityki okupacyjnej, zwłaszcza po agresji Rzeszy na Związek Radziecki. Podkreśla przy tym odpowiedzialność *Wehrmachtu*, jako jednego z głównych ogniw reżimu okupacyjnego, za masowe zbrodnie dokonane na ludności cywilnej i jeńcach wojskowych, za deportacje do obozów koncentracyjnych, represje i pacyfikacje, zwalczanie ruchu oporu, tropienie i mordowanie ludności żydowskiej a także za rabunkową eksploatację i dewastację dóbr materialnych dla celów zbrojeniowych. Na omawianym obszarze Generalnej Guberni autor rozróżnia — z punktu widzenia kompetencji organizacji i liczebności *Wehrmachtu* — kilka okresów jego działalności. Każdy z tych okresów jest przedmiotem osobnego omówienia. Organizację, liczebność, rozmieszczenie i zadania poszczegól-

nych jednostek ilustrują, poza wnikliwym opisem, liczne tablice zamieszczone w drugiej części opracowania. Obszerna tablica XV (ss. 63-89) zawiera „wykaz zbrodniczych aktów terroru dokonywanych przez jednostki *Wehrmachtu*, policji i *SS* na terenie Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942-1945”. Ukazuje ona także miejsce, rodzaj represji i liczbę osób nią dotkniętych. Jest ilustracją wielu zbrodni dokonanych na jeńcach i ludności cywilnej. W przeszło 1300 akcjach pacyfikacyjnych i terrorystyczno-represyjnych na terenie Generalnej Guberni zginęło w okresie od 1 sierpnia 1942 r. do 31 grudnia 1944 r., według danych zestawionych przez dowództwa okupacyjne *Wehrmachtu*, 35 450 osób, a aresztowano i uwięziono 67 115 osób. Obraz działalności *Wehrmachtu* uzupełnia 20 dokumentów — rozporządzeń i wytycznych wódza Rzeszy oraz dowódcy *SS* i policji niemieckiej, a także rozkazów i sprawozdań dowództw wojskowych. W uwagach końcowych opracowania autor porusza sprawę dotychczasowego nieukarania przebywających w RFN generałów i oficerów *Wehrmachtu*, odpowiedzialnych bezpośrednio lub pośrednio za zbrodnie popełnione na okupowanych ziemiach polskich.

Drugi obszerny (ss. 117-185) artykuł „Biuletynu” pt. *Karny obóz pracy Treblinka I i ośrodek zagłady Treblinka II* Stanisława Wojtczaka jest obrazem eksterminacji więźniów obu tych obozów, których lokalizacja na przyległych do siebie terenach spowodowała, że powszechnie określano je jako jeden organizm, choć były one odrębne pod względem strukturalnym i służyły różnym celom. Treblinka I była obozem wyniszczania przede wszystkim Polaków, w mniejszym stopniu Żydów, poprzez pracę ponad siły, głodzenie, maltretowanie. Treblinka II — to miejsce masowego uśmiercania ludności żydowskiej w ramach akcji zwanej *Endlösung* (ostateczna likwidacja). Artykuł zawiera szczegółowy opis każdego z tych obozów, ich usytuowania, charakterystykę więźniów, warunków pracy i bytowania, systemu zagłady, także prób samoobrony, wreszcie załogi obozowej i sprawców zbrodni. Według ogólnikowych obliczeń autora, w Treblince I zginęło około 10 000, a w Treblince II około 750 000 ludzi. W artykule znajdują się fotokopie licznych dokumentów, wśród nich fragment „Dziennika Urzędowego” dystryktu warszawskiego z 16 grudnia 1941 r., zawierający zarządzenie o utworzeniu obozu w Treblince, poza tym plan obozu, meldunki niemieckie o transportach więźniów do obozu, listę 148 ofiar zmarłych w okresie od 12 listopada do 20 grudnia 1943 r. oraz protokół prób ekshumacyjnych z listopada 1945 r.

Działalność hitlerowskich instytutów naukowych w świetle tajnych dokumentów Deutsche Forschungsgemeinschaft odnalezionych we Wrocławiu — to tytuł trzeciego artykułu, napisanego przez Tadeusza Czuję, Czesława Kempistego i Zdzisława Ojzyńskiego (ss. 186-204). *Deutsche Forschungsgemeinschaft* było jednym z niemieckich towarzystw badawczych, służących ekspansji terytorialnej Niemiec hitlerowskich i eksterminacji podbitych narodów w czasie II wojny światowej. Subwencjonowało instytuty naukowe, zwłaszcza medyczne, udzielało dotacji uczonym zatrudnionym na uniwersytetach, współpracującym w tej dziedzinie. Zachowane (niestety nieliczne) dokumenty pozwoliły autorom na ukazanie kierunku badań instytutów naukowych, inspirowanego przez *Deutsche Forschungsgemeinschaft*, zgodnie z dyrektywami władz III Rzeszy. W artykule przedstawiono działalność naukowo-badawczą wrocławskiego instytutu fizjologicznego i berlińskiego instytutu farmakologicznego. Obiektem doświadczeń obu instytutów w czasie wojny byli robotnicy przymusowi zatrudnieni głównie w przemyśle zbrojeniowym i więźniowie obozów koncentracyjnych. W efekcie eksperymentów pseudomedycznych — jak dowiedziono na procesie norymberskim — zginęły śmiercią męczeńską setki ludzi. Udział naukowców obu wymienionych instytutów w tych zbrodniach był — zdaniem autorów — z pewnością poważny.

W końcowej części (ss. 205 - 210) „Biuletyn” zawiera komunikat Tadeusza Sojki pt. *Odnalezienie zwęglonych dokumentów z archiwum Stalagu VIII C w Żagańniu*. Obozy żagańskie, w których zginęło przeszło 120 000 jeńców, głównie radzieckich, nie zostały dotychczas wyczerpująco zbadane. W toku ostatnich prac wykopaliskowych odnaleziono około 2000 dokumentów, zawierających cenne informacje, pochodzące m. in. z kancelarii Stalagu VIII C. Fotografie zamieszczone w artykule ukazują stan dokumentów.

Tom zamykają nekrologii zmarłych w 1973 r. członków Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich — Alojzego Targa, Jana Wasilewskiego, Józefa Frieskego oraz prof. dra Stanisława Herbsta, a ponadto recenzje książek: Krystyny Daszkiewicz, *Przedawnienie zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości w prawie karnym NRF*, Warszawa 1970, 129 ss. i *Zbrodnie hitlerowskie w prawie karnym Niemieckiej Republiki Federalnej*, Poznań 1972, 239 ss. oraz Stanisława Senfta i Horsta Więcka, *Obozy jenieckie na obszarze śląskiego okręgu Wehrmachtu 1939 - 1945*, Wrocław 1972, 246 ss.

Barbara Bojarska